

УДК 371

Тимочко Т. В (Україна, Київ)

ПРІОРИТЕТИ ЗБАЛАНСОВАНОГО (СТАЛОГО) РОЗВИТКУ ДЛЯ УКРАЇНИ

На межі тисячоліть розвиток цивілізації при існуючій позитивній інтелектуальній динаміці набув негативного значення щодо взаємовідносин Людина – Природа. Про перевищення споживання над природовідновленням все частіше чути тривожні думки навіть щодо, здавалось би, такого невичерпного ресурсу як вода. Глобальне потепління свідчить про негативні процеси в повітряному просторі, які в свою чергу можуть мати катастрофічний вплив на стан біорізноманіття нашої планети.

З поверхні Землі зникають природні території, зелений покрив скорочується рік від року з наростаючою динамікою, вичерпуються природні ресурси і, водночас, накопичуються відходи. Нині понад 2,5 млрд. людей страждає від захворювань, пов'язаних із нестачею води, вживанням забрудненої або зараженої води. Внаслідок розвитку цивілізації планета перетворюється на велетенський смітник, бо природа не має механізму утилізації і знищення відходів, вироблених людським суспільством.

Упродовж усієї історії свого існування людство зруйнувало 2 млрд. га родючих ґрунтів, що перебільшує нині оброблювані території. Одним з наслідків цього стало щорічне збільшення площ пустель.

За оцінками дослідників, протягом свого існування людство винищило дві третини лісів. Екологи стверджують, що лише за останні 40 років на Землі знищено близько половини вологих тропічних лісів, де сконцентровані генетичні ресурси біорізноманіття планети. Як зазначається в документах ЮНЕСКО, в умовах техногенного тиску сучасної цивілізації відбувається “генетична ерозія” – щорічно безслідно зникають від 150 до 200 видів організмів.

Держави, які ще в середині минулого століття зрозуміли згубність екстенсивного розвитку економіки і перейшли до збалансованого розвитку, нині стабілізували ситуацію на своїх територіях, але в значній мірі цей процес відбувався з перенесенням навантаження на інші території, що не поліпшило загальнопланетарні тенденції.

Україна нині перебуває серед країн, в яких збереглися протиріччя суспільної моделі, орієнтованої на нераціональне природокористування. Інвестиції і технології, які заходять в Україну, не спрямовані на кардинальне розв'язання існуючих протиріч. Інтереси бізнесу все ще не співмірні з можливостями природного середовища – прикладів вдосталь. І в значній мірі це обумовлено неефективною діяльністю держави, яка пропонує зарубіжному інвестору як переваги – дешеві ресурси, невисокий рівень інтелектуальної складової української робочої сили, безкарність за порушення законодавства та ігнорування думки громадськості. Неефективний державний менеджмент обумовлює виникнення значних екологічних проблем та пов'язаних з ними негативних соціально-політичних наслідків.

Обсяг шкідливих викидів у повітря в Україні складає понад 6,6 млн. тон на рік, з них 2 млн. – викиди автотранспорту. Щорічно у водойми України скидається 3,5 млрд. м³ стоків, а 30% води втрачається у застарілих водопровідних мережах. У 1228 сільських населених пунктах 814 тисяч людей використовують привозну воду, часто низької якості.

Загальна маса накопичених на території України відходів становить понад 30 млрд. тон, з них майже 2,5 млрд. – токсичних. Щороку накопичується біля 29 млн. м³ побутових відходів, які негативно впливають на довкілля та здоров'я людей.

Лісистість України становить лише 15,6 %, площа природно-заповідного фонду – все ще меча 5%. Тільки 10% ґрунтів мають нормальний екологічний стан. Відбувається зниження їх родючості через забруднення пестицидами та важкими металами. Не дивно, що близько 1/3 населення країни мешкає в незадовільних умовах, зокрема 60 % проживає в зонах шумового забруднення, 25% зазнає впливу джерел радіації, понад 18% працює в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам.

Водночас, наш природоресурсний потенціал оцінюється як один із найбільших на планеті. 94 види корисних копалин мають промислове значення. За умов ефективного користування українські землі здатні прогодувати в 6 разів більше населення, ніж маємо сьогодні. Займаючи менше 6% території Європи, Україна, має понад третину її біорізноманіття. Розумно скористатися цим потенціалом в інтересах добробуту нинішнього і прийдешніх поколінь українських громадян – одне з найголовніших наших завдань. Україні потрібен збалансований розвиток, який передбачає розробку і

впровадження інноваційної моделі економічного розвитку, пов'язаної з розвитком науки, сучасних наукоємних високотехнологічних галузей, прогресивних енерго- та ресурсозберігаючих технологій, застосування екологічно обґрунтованих принципів ведення сільського господарства.

У багатьох країнах вже нині діють еколого-економічні механізми, за якими будь-який ресурс має об'єктивну ціну і вона має бути сплачена. І в Україні забруднювач має повністю компенсувати завдану шкоду, а підприємець чи держава має наперед відшкодувати ризики, пов'язані з діяльністю їх підприємств. Тому економічно не вигідними у нас мають стати перевитрати ресурсів і забруднення довкілля, а громадяни мають отримувати соціальні компенсації за можливі ризики.

Збалансований розвиток потребує формування соціальної держави та системних інвестицій в Людину, підвищення рівня екологічної освіти та культури, формування нового природоохоронного світогляду громадян України. Жодні економічні вигоди не можна визнати доцільними, якщо зростають показники захворюваності, інвалідності та смертності населення, погіршується його фізичне і психічне здоров'я, відбувається деградація довкілля. Тому для забезпечення здоров'я нації потрібно реалізувати право кожного на якісну питну воду, чисте повітря, здорові ґрунти та харчову безпеку. Суттєве скорочення викидів забруднюючих речовин, зменшення обсягів відходів – має стати важливим пріоритетом. Держава має припинити втрати ландшафтного та біотичного різноманіття і збільшити площу природно-заповідного фонду України до 10%.

Збалансований розвиток не можливий без формування громадянського суспільства, впровадження механізмів громадянського контролю за діяльністю органів державної влади, залучення громадян до прийняття екологічно важливих рішень. Низький рівень екологічної культури населення формує неекологічні моделі поведінки щодо споживання. Бідна людина думатиме про виживання, а не про захист довкілля. Чиновник, що не відчуває контролю з боку громади, намагається мати вигоду з крісла, на якому сидить, а безконтрольний власник підприємства-забруднювача діє задля власної фінансової вигоди. Здавалося б коло замкнулося. Однак, саме державна політика, основою якої стане збалансованість у розвитку, дасть можливість вирватися з цього кола.

Стратегія переходу до збалансованого розвитку має ґрунтуватися на аналізі тих дисбалансів, які існують в економічній, соціальній та екологічній сферах, і на подальшому визначенні шляхів їх подолання.

До стратегічних пріоритетів збалансованого розвитку відносимо зокрема такі:

1. Формування законодавчої та інституційної бази збалансованого розвитку.

Передумовами для реалізації політики збалансованого розвитку є якісне управління і здорові державні органи управління, орієнтовані на цю політику. Для досягнення збалансованого розвитку прогрес у подальшій трансформації внутрішніх урядових механізмів не є достатнім. Головні перешкоди для проведення політики інтеграції обумовлені різним сприйняттям завдань різними інституціями і відповідно неузгодженістю дій та виникненням конфліктів, слабкістю правового поля і стимулюючих фінансово-економічних механізмів.

Потрібні інноваційні механізми прийняття рішень, які б з'єднували державний, приватний та громадський сектори. Також важливо, щоб у разі проведення урядом політики збалансованого розвитку, вона була б підтримана ефективними системами широкого інформування та участі громадськості в цій політиці.

Пріоритетні заходи і напрямки розвитку:

Створення міжгалузевих органів, відповідальних за координацію діяльності в галузі збалансованого розвитку.

Розробка системи програмних і прогнозних документів збалансованого розвитку, таких як: Програма дій з переходу до збалансованого розвитку; національна система індикаторів збалансованого розвитку; комплексні коротко-, середньо- та довгострокові прогнози, основним компонентом яких будуть прогнози зміни природно-ресурсного потенціалу, стану довкілля та рівня життя населення; індикативні плани галузевого, регіонального і національного рівнів, включаючи механізм корекції планів.

Проведення експертизи чинного законодавства щодо його відповідності принципам збалансованого розвитку з метою створення адекватного правового поля і стимулюючих фінансово-економічних механізмів. Кодифікація природоохоронного законодавства.

Розробка організаційних процедур для забезпечення широкої підтримки урядової політики реформ, зокрема процедури участі громадськості в процесі прийняття політичних рішень.

Організація системи моніторингу за ключовими показниками стану довкілля, населення і господарства і регулярне проведення аналізу урядової політики.

2. Структурна перебудова економіки України

Пріоритетні заходи і напрямки розвитку:

Розробка і впровадження довгострокової “Програми структурної перебудови економіки України”.

Розробка і впровадження інноваційної моделі економічного розвитку. Удосконалення економічного механізму природокористування і природоохоронної діяльності.

Формування і реалізація ефективної інвестиційної політики, спрямованої на розробку, освоєння та використання природо- і ресурсозберігаючих, маловідходних та безвідходних технологій, виробництво екологічно чистих видів продукції. Орієнтація на переробку вторинної сировини.

Впровадження екологічно обґрунтованих принципів ведення сільського господарства та адаптованих до місцевих умов технологій і систем землеробства. Впровадження ефективного контролю за використанням генетично модифікованих організмів.

Забезпечення поступового переходу від регулювання окремих аспектів економічних відносин за допомогою відомчих актів до їх законодавчого регулювання, що сприятиме стабільності нормативно-правової бази, виключить наявні протиріччя у правовому полі. Забезпечення на державному і регіональному рівнях безумовного виконання законів України, в першу чергу органами державної влади.

3. Освіта і наукове забезпечення у сфері збалансованого розвитку.

Людський потенціал є “безпрограшною ставкою” України, що має забезпечити конкурентоздатність країни у майбутньому. Однак, сучасний стан розвитку науково-технічного прогресу, що орієнтується лише на зміцнення технічної і економічної могутності, є безперспективним, таким, що веде до невпинного поглиблення екологічної кризи, створюючи реальну загрозу виживанню людства. Револьюційні перетворення у розвитку науки полягають у зміні її спрямування з техногенно-економічного на гуманістично-екологічне.

Пріоритетні заходи і напрямки розвитку:

Розробка навчальних і наукових програм з проблеми переходу до збалансованого розвитку і реалізація науково-дослідних проектів з найбільш актуальних проблем збалансованого розвитку.

Перехід до освіти зі збалансованого розвитку усіх зайнятих у головних галузях народного господарства та управління.

Створення інформаційних програм та видань для розповсюдження знань зі збалансованого розвитку.

4. Збереження біологічного і ландшафтного різноманіття.

Україна, займаючи менше 6% території Європи, володіє не менш ніж 35% її біорізноманіття. Однак, природні території перебувають під загрозою деривану. Приклади – Жуків острів, Конча Заспа, Нікитський і Донецький ботанічні сади і багато інших природних об'єктів. Збереження біологічного і ландшафтного різноманіття має стати пріоритетом для України.

Пріоритетні заходи і напрямки розвитку:

Забезпечення виконання програм і заходів, що впроваджуються в Україні з метою збереження біологічного і ландшафтного різноманіття.

Удосконалення системи моніторингу біологічного і ландшафтного різноманіття, розширення національної екологічної мережі.

Залучення широких кіл громадськості до реалізації заходів і проектів зі збереження біологічного і ландшафтного різноманіття.

5. Енергозбереження і збалансований розвиток енергетики.

Складна ситуація в енергетичній галузі України зумовлена передусім надмірно енергозатратним господарством країни. Проблема надмірного енергоспоживання виникла, в першу чергу, внаслідок занижених цін на енергоресурси. Має відбутися поворот від споживацького принципу до принципу виваженого попиту.

Пріоритетні заходи і напрямки розвитку:

Спрямування фінансових ресурсів на розробку і впровадження програм енергозбереження і

використання альтернативних джерел енергії.

Впровадження енергозберігаючих технологій в усіх галузях економіки та в побуті. Зменшення потреб в імпорті енергоносіїв.

6. Регіональні екологічні проблеми в контексті переходу до збалансованого розвитку.

Регіональна політика зародилась як один з інструментів уникнення значних дисбалансів у соціально-економічному розвитку регіонів. В країнах Західної Європи однією з головних причин виникнення і становлення регіональної політики, було усвідомлення того, що географічний, або просторовий, чинник має істотний вплив на ефективність розвитку. На сьогодні, наприклад, стратегічна політика ЄС спрямована, перш за все, на підтримку слаборозвинутих, депресивних регіонів – з метою вирівнювання розвитку територій.

В Україні, на відміну від ЄС, регіональна політика спрямована на підтримку індустріально розвинутих областей, де знаходяться привабливі галузі й багаті бізнес-еліти, здатні пролобіювати дорогі і перспективні проекти на найвищому рівні. Менша увага приділяється аграрним регіонам, що призводить до зростання нерівності в якості життя і доходах людей в “багатих” і “бідних” регіонах.

Щоб перейти до збалансованого розвитку, пріоритети розвитку необхідно перенести з галузевого підходу на цілісно-територіальний. Це дасть можливість, зокрема, регулювати відповідну економічну активність так, щоб вона узгоджувалася з обмеженнями екосистем.

Пріоритетні заходи і напрямки розвитку:

Створення правового поля для впорядкування процесів регіонального розвитку, використання внутрішнього потенціалу регіону, попередження нехтування окремими регіонами загальнонаціональними інтересами.

Зміцнення горизонтальних зв'язків між регіонами через здійснення спільних соціально-економічних та екологічних програм, проведення міжрегіональних природоохоронних заходів, організація спільних виробничих зв'язків. Пріоритетним для більшості регіонів має бути збереження самобутності регіонів.

Об'єктивна оцінка кризових явищ, які наростають у взаєминах між Людиною і Природою, показує: ми можемо розраховувати на майбутнє лише за умови створення і втілення у життя єдиної глобальної стратегії розвитку, що реалізовуватиметься на засадах збалансованого розвитку.

Маємо засвоїти нову шкалу морально-етичних цінностей, знайти нові способи розв'язання суперечностей, докорінно перебудувати свої взаємини з природою. Реалізація стратегії збалансованого (сталого) розвитку – це перехід до нової моделі споживання, нового стилю життя, за якого відбудеться зменшення інтегральної негативної дії на людину та довкілля.

В умовах нинішніх масштабних суспільно-політичних змін та економічних перетворень, що спричиняють зростання антропогенного навантаження на природу, розроблення та впровадження в конкретних планах дій узгодженої стратегії збалансованого розвитку може бути адекватною відповіддю на виклики часу.